

Tijdschrift voor geschiedenis,
monumenten en cultuur
Verschijnt vier maal per jaar

ISSN: 0168-8936

Uitgave

Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurgoed
K.v.K. S 096029

Redactie

Ronald Peeters
Ton Wagemakers

Stukken voor de redactie te zenden
aan redactie-secretariaat
Montfortanenlaan 96,
5042 CX Tilburg.

Abonnementen

Jaarabonnement f 32,50
Losse nummers f 7,95
Abonneren door overmaking
van f 32,50 op de rekening van
de Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurgoed,
Beeklaan 57,
5032 AB Tilburg.

AMRO-bank rek.nr. 42.81.63.343,
gironummer bank 1091055
onder vermelding van
"abonnement 1984".

Omslagfoto:
Muziekkiosk op de Markt bij gele-
genheid van de feestelijke opening
van de spoorlijn Tilburg-Breda in
1863.
Naar tekening van C.C.A. Last.

Foto's:
Coll. Gemeentelijke Archiefdienst
Tilburg.

Druk: H. Gianotten b.v. Tilburg

Ten geleide

Ter afsluiting van een feestelijk jaar, Tilburg 175 jaar stads-
rechten en 40 jaar na bevrijding, ligt voor U een feestelijk en
gevarieerd nummer.

Het 175-jarig bestaan van het Tilburgs stadsrecht wordt aan-
gegrepen om de betekenis van dit recht en de ontwikkeling
van de gemeentelijke democratie te schetsen.

Het feestelijk karakter van dit nummer wordt verder uitge-
werkt in bijdragen over het gelegenheidslied en de opening
van de spoorlijn Tilburg-Breda.

Het Tilburgs dialect is een "meraokel". Hier wordt de erken-
de spelling gepresenteerd. Is dit de definitieve oplossing?
Tenslotte een portret van Tilburgs eerste stedebouwer Rüc-
kert, hedendaagse stadsvernieuwers kunnen van zijn aanpak
leren.

Veel leesgenoegen en prettige feestdagen toegewenst.

De Redactie

Abonnementsgeld 1985

In dit laatste nummer van de tweede jaargang van "Tilburg" kunnen wij u
meedelen dat wij met ingang van 1985 de abonnementsprijs gaan verlagen
met f 5,— naar f 27,50 per jaar. Voor instellingen zoals bibliotheken,
rechtspersonen etc., blijft de abonnementsprijs gehandhaafd op f 32,50.
Wilt u zo vriendelijk zijn om zo spoedig mogelijk te betalen anders kan
toezending niet meer gegarandeerd worden.

Het bestuur heeft gemeend deze prijsverlaging te moeten doorvoeren om
nog meer abonnees te kunnen werven. Ook u kunt ons daarbij helpen door
anderen te interesseren voor een abonnement. U krijgt een korting die wij
middels een nieuwe abonnee weer wensen terug te verdienen.
Het totale abonnee-bestand is helaas nog te laag.

Het bestuur

Inhoud

De betekenis van het Tilburgs stadsrecht Martin de Bruijn en Ineke Strouken	4
De opening van de spoorlijn Tilburg-Breda op 1 oktober 1863 Jacob H.S.M. Veen	7
Erkende spelling voor Tilburgs dialect W. Sterenberg	10
Feest- en gelegenheidsliederen Rolf Janssen	12
Rückert, een omstreden figuur Voor een stedebouwer op de bres! Marjan Rossen	16
Tilburg kort	18

Erkende spelling voor Tilburgs dialect

door W. Sterenburg

Nu de nostalgie hoogtij viert, komen er nogal eens dialectteksten in de publiciteit. Wat de lezer telkens verwondert, is de vindingrijkheid van de schrijvers aangaande de spelling. De verscheidenheid in de trouvailles verhoogt meestal de leesbaarheid allerminst. Helaas ontbreken er op dit gebied voor- schriften: een gemeentebestuur bemoeit zich niet met deze tak van cultuur.

De onlangs (wellicht als primeur?) verschenen woordenlijst van ons Tilburgs, onder de titel "De Korvelseweg", heeft geleid tot contact met het Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen) te Amsterdam. Dr. Berns van dit instituut kwalificeerde de in het woordenlijstje gehanteerde spelling als 'bijzonder ongelukkig'. Naar zijn mening zou het in het Woordenboek van de Brabantse dialecten (WBD) toegepaste systeem voor ons Tilburgs het geschiktst zijn.

De redactie van het WBD stelt in de inleiding vast dat "geen enkel fonetisch systeem toereikend is voor het lezend publiek" en dat men een dialect pas volledig kan waarderen als men het uit de volksmond kent; zij verkoos een 'meer populair' systeem. Desalniettemin bleek integrale toepassing hiervan voor alledaags gebruik niet haalbaar; alle gebruikte tekens moeten namelijk op een normale schrijfmachine voorkomen. Derhalve waren enkele aanpassingen noodzakelijk. Bij de opzet moest de uitspraak centraal staan, en vooral niet de ABN-spelling, die immers als gevolg van vele compromissen en concessies verre van ideaal is. De tekens zouden zo gedifferentieerd moeten zijn dat ze slechts één klank zouden representeren, en dan steeds dezelfde, terwijl geen ander teken een bepaalde klank ten overvloede ook zou weergeven, zoals we dat in het ABN veelvuldig kennen (b.v. bedlegerig: resp. è - ee - u - u). Met betrekking tot het hiernaast volgende ontwerp liet Dr. Berns van bovengenoemd instituut

zich als volgt uit: '. . . dat ik de door u voorgestelde spelling uitstekend vind' en 'Mijn imprimatur heeft u, en van harte'.

De klinkers

Als in het ABN worden geschreven:

aa	(kaast, laage)
a	(tas, harses)
oo	(koom, boogerd)
ee	(meens, teege)
i	(fist, himmòl) is dikwijls een verkorte ee
eu	(kneut, meule) variabele duur; korte eu wordt u (veur - vur)
u	(bumke, kunne) kort
uu	(vuur, zuuke) meestal kort, voor r soms langer (muur, muurke)
ie	(kiest, miere) meestal kort, voor r soms langer (pier, pepierke)
oe	(proem, schoepe) meestal kort, voor r soms langer (boer, boerke)
au	(blauwslòot)
ou	(vrouw, louwe)
ui	(lui)
ei	(vaasteghei)
ij	(aaltij, gij)

Een onmiddellijk na een klinker volgend j-achtig element wordt steeds als j geschreven: volgt er iets w-achtigs, dan schrijven we een w:

aa	(waaj, aajer)
ao	(slaoj, spaoje)
òj	(dròjmaoker)
ooj	(nooj, rooje)
eej	(pleej, zeeje)
aaw	(gaaw, snaawe)
ouw	(mouw, douwe)
euw	(leuw, sneuwe)

Afwijkend van het ABN zijn de volgende tekens:

ao	(ABN: zône) in: straot, saome, maot.	Deze uit een aa ontstane o-klank wordt in veel dialecten zo gespeld.
ò	(ABN: bod) in: tòffel, zòt, mòtje.	Vaak een verkorting van de ao; vgl. vaos - vòske.
ó	(ABN: bot) in: pantóffel, prónt.	Ook het ABN kent het verschil tussen bod en bot, bok en hok; het heeft er echter hetzelfde teken voor. Wil men Tilburgs kunnen lezen, dan dient te blijken om welke o het gaat: Zó't zòt zèèn?
èè	(ABN): scène) in: mèèd, blèève.	In ABN veelal ei of ij.
è	(ABN: bed) in: wè, kèkt, mèn.	Vaak gaat èè over in è: kèènd - kènder.
e	(ABN: de) in: dikkelder, mènneke, vurreege, teege, bukkem, tebak, kenaol, meraokel, gerdèèn, meziek, aoreg.	Als de vorige klank door een accentteken gekenmerkt is, kan deze e zonder misverstand dienen voor alle 'klankloze' klinkers.

èù (ABN: freule) in: hèùs, flèùte.

ö (ABN: löss) in: höske, köster.

êe in: bëen, hëele.

ôo in: schôon, drôome

êû in: drêûg, vrêûke

De voorbeelden demonstreren het al: steeds eenzelfde teken voor eenzelfde klank, ongeacht of die in een gesloten dan wel in een open lettergreep staat.

De medeklinkers

De in het ABN gebruikte medeklinkertekens lenen zich in het algemeen wel voor Tilburgs. Een paar knelpunten vragen echter aandacht:

1. Niet-uitgesproken medeklinkers mogen niet op papier komen, b.v. mèrt, nèptang, kaod, harses; de miste aauw meense ginge smèèreges saome waandele.
2. In principe schrijven we de medeklinkers die we horen, b.v. wèffer, prónt, vekaansie, dees, fèfteg, sisteg, pösje.
3. Waar – evenals in ABN – een striktgenomen foute medeklinker toch automatisch een juiste uitspraak oplevert, hanteren we de ABN-spelling, teneinde het woordbeeld niet te schaden, b.v. wèrd (met de d van waard), kiendje (met de d van kind), todkrèèmer (met de d van tod), zörg (met de g van zorg); niettemin: ik laag er nie meej (met g wegens infinitief laage).
4. In dezelfde geest spellen we geen assimilatie, dus kèlsgat (met de g van gat), stòfzèuger (met een z), vansgelèèke (met een g).
5. Evenmin brengen we sandhi (aanpassing van klanken op de grens van woorden) op papier tot uitdrukking; b.v. dè moet zoo (de z blijft), 'k zèè tèene (met z), et gao nie (toch een g).
6. Geldt er in ABN naast de originele nog een uitspraak (goede/goeie, rode/rooie), dan kiezen we voor de exacte dialect-uitspraak: goeje, rooje, zaddoek.
7. Niets verzet zich tegen het gebruik van een dubbel medeklinkerteken in woorden als knòrrie, bissem, lózzie, hukkes, òssem, hoewel een enkel medeklinkerteken dezelfde uitspraak

De ABN-tweeklank 'ui' is in Tilburgs een eenklank.

Vorige klank in het kort.

In een beperkt aantal woorden klinken, ee, oo en eu niet als in ABN; ze gaan gepaard met een korte 'naglijder' en klinken wat nadrukkelijker.

oplevert.

8. Vormen met enclitisch voor-naamwoord worden bij voorkeur aaneengeschreven: als bij splitsing in twee woorden de woordgrens betwistbaar is: kómde, gaode, hadde, mòkte, hij doeget zèlf, gaoget goed?, waarde gij er nie?, wè zeezie?, kan ie dè wèl?

Het zou te optimistisch zijn in de gegeven regels een waterdicht systeem te zien.

De hieronder volgende tekst uit 1934 demonstreert evenwel dat, wat een Tilburger laat horen, zich ermee laat spellen, of het nu Haselts of Broekhovens is.

Dat er niettemin nogal wat nuances verloren gaan, is inherent aan ieder schrijfsysteem: schrijven is een gebrekkig hulpmiddel. Als we al schrijvend echter het voetspoor van wetenschappers volgen, kiezen we de veiligste weg.

Samenspraak tusschen Kees en Bart

Kees: 't Was saoves meej Driekooninge wir en schôn gezicht in de straote, war Bart, al die kènderkes meej licht èn lampieóns.

Bart: Ik zieget gèere heur, teminste as't bij kènder blèèft; èn ge hadt er gasjes bij die ècht mooi zóngè, zoo twee- of drie-stèmmeg.

Kees: Dèes waor jè; mar 't is nèt as ge zègt, et mótt bij kènder blèève. Want as ge die gròote kèere Driekooninge ziet speule, meej zwartgemòkte gezichte èn 'n lang wit hèmnd aon, dan vèèn ik dè meer belaechelek as schôn.

Bart: Èn wèt eróp vòlgt, nèt as verleeje jaor, dèes nòg èèrger. Toen

liepe der verschaaje kooninge goed zat deur de straot.

Kees: Dèes gin wèèrk. Daoróm zeeke staak de pliessie er dees jaor en stòkske veur.

Bart: Dè begrèpte war; èn gift ze mar es óngelèèk. 'n Stèl kooninge, zwart èn gèèl gevèèrd, mós meej naor et beroow; daor wiere ze afgewaase èn der staosiekleere ötgedaon, èn toen kósse ze nòr hèùs.

Kees: Goed gewèrkt. Driekooninge is èn blèèft en fist vur kènder èn nie vur gròote meense.

Bart: Èn de ómzètbelasting is ók in wèrking getreeje war.

Kees: Jè èn den irste maart wordt de tebaksbelasting ók wir verhoogd.

Bart: 't Is wè van belang. Belaasting èn nòg es belaasting, veur èn achter, al wè ge heurt. 't Zal nie lang mir duure òf der is niks mir waor gin belaasting óp is. Ge zoudt et ervan óp oe zeenuuwe krèège.

Kees: Ik zie er nòg van koome dè ge belaasting mótt betaole óp oe hösnummer.

Bart: Èn óp de klink van oe deur. 't Is gin bakketèl.

Kees: Kóm, ik stap es óp, Bart. Tòt ziens war èn saluut!

Bart: 't Bèste Kees èn haawdoe!

Driekoningenzangertjes 1938

